

RAZGLEDI

UDC
UDK 910.1:001 = 863

RAZMIŠLJANJA O GEOGRAFIJI

Igor Vrišer*

Kot v vseh vedah, ki so se razmeroma pozno oblikovale in ki hkrati doživljajo hiter razvoj, tudi v geografiji potekajo zelo žive in ideološko močno polarizirane razprave o njenem pomenu, vsebini in uporabnosti. Večina teh diskusij posega v samo bistvo geografije, obravnava njen položaj med drugimi znanostmi in podaja bodisi zelo optimistične napovedi ali pa izraža vse polno dvomov o njeni prihodnosti. Večina teh razmišljanj se povezuje z naslednjimi vprašanji:

1. bistvo in cilji geografije ter definicija njenega predmeta raziskovanja;
2. položaj geografije v sklopu obče klasifikacije znanosti;
3. notranja zgradba geografije in problem njene enotnosti;
4. vpliv in odraz različnih filozofskih spoznavnih nazorov v geografiji;
5. uporabnost geografije oziroma geografov v družbenem življenju in možnosti za njihovo poklicno delovanje.

K temu bi lahko dodali še nekoliko bolj specifično vprašanje, ki se navezuje na naš nacionalni obstoj in to je:

6. vloga geografije kot nacionalne vede.

Nedvomno bi odgovor na vsako od teh vprašanj terjal posebno študijo ali celo knjigo, kar je seveda neizvedljivo. Glede na to se bomo v naslednjem omejili le na nekatera skromna razmišljanja o teh problemih, kot jih zaznavamo in spoznavamo. Bila naj bi droban in skromen prispevek k poživljeni razpravi o geografiji, ki se je sprožila na mariborskem geografskem zborovanju in se bo nadaljevala na filozofski fakulteti v Ljubljani v okviru javnih razprav, ki jih prireja fakultetni marksistični center o različnih vedah.

I.

Glede definicij o ciljnih in bistvu sodobne geografije v zadnjem času ni zaslediti kakšnih novih pomembnejših prispevkov. Več ali manj se vsi

* Dr., redni univ. profesor, PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

poskusi, obrazložiti geografijo kot znanost, osredotočajo okoli naslednjih značilnosti geografije:

- da opisuje in tolmači vse tiste pojave, ki na zemeljskem površju ali njegovem delu ustvarjajo v medsebojni vzročni in funkcijski povezavi današnjo prostorsko stvarnost (S. Ilešič, 1);
- da proučuje razširjenost in medsebojne odnose med prirodnimi pojavi in rezultate družbenega dela na zemeljskem površju (J. Roglič, 2);
- da proučuje pokrajinsko sfero zemlje kot pogoj za razvoj človeške družbe, oziroma da proučuje geografsko okolje družbenega razvoja v njegovih teritorialnih različnostih (V. A. Anušin, D. J. Kolečevski, 3);
- da razloži, kako so organizirani subsistemi fizičnega okolja na zemeljskem površju in kako se je človek razširil po zemlji glede na njene fizične lastnosti in glede na ljudi (Ad Hoc Committee on Geography, 4);
- da odkriva in vrednoti prirodo ter odnose in povezave, ki opredeljujejo in pogojujejo življenje družbenih skupnosti in sicer glede na kontinentalno, subkontinentalno ali lokalno stopnjo (P. George, 5);
- da preskrbi natančen, pravilen in racionalen opis različnega značaja zemeljskega površja (R. Hartshorne, 6);
- da razume obsežen součinkujoč sistem, ki zajema celotno človeštvo in njegovo naravno okolje na zemeljskem površju (E. A. Ackerman, 7).

Iz teh definicij lahko razberemo, da naj bi geografija kot veda v glavnem stremela za tem, da obrazloži tiste pojave in faktorje na zemeljskem površju, ki v medsebojni povezavi in funkcijski odvisnosti vplivajo na oblikovanje zemeljskega površja in na razmestitev pojavov (naravnih in družbenih) ter tvorijo obsežni součinkujoči sistem (oziroma njegove subsisteme) zemeljske površinske sfere. Očitno je, da si geografija zastavlja več kot zahtevno nalogo, če hoče razložiti tako zapleteno materialno stvarnost, kot je zemeljsko površje.

Iz razlag je tudi razvidno, da se kot predmet geografije praviloma smatra zemeljsko površje, zanj pa se uporabljajo še nekateri drugi pojmi, kot: geografsko okolje, pokrajina, zemeljska površinska sfera ali geosfera; z njimi se skuša bolje ali natančneje opredeliti sicer dokaj težko določljiv pojem zemeljskega površja. (Osebnostno sodim, da se med temi pojmi še najbolj prilagaja bistvu in ciljem geografske vede pojem pokrajine, ki zelo dobro ponazarja materialno stvarnost zemeljskega površja in je vsakokratni odraz delovanja vseh naravnih in družbenih pojavov in sil, po drugi strani pa je pokrajina hkrati enota zemeljskega površja, ki jo geografija proučuje).

II.

Predmet proučevanja in cilji, ki si jih zastavlja geografija, terjajo od nje, da se do znanstvenih spoznanj dokoplje na sintetičen ali kompleksen način, kar je sicer v sodobni znanosti izjemen primer. Vsa znanost in

njena klasifikacija je že po tradiciji analitičnega značaja. Tudi ves dose-danji razvoj znanosti je v bistvu tekkel v smeri čedalje večjega pogloblja-nja in specializiranja, kar je povzročalo cepljenje in izredno razvejanost sodobne znanosti na številne ozke vede. Najhuje je, da je temu analitič-nemu spoznavnemu dojemanju v največji meri prilagojeno tudi naše ce-lotno spoznavanje sveta in njegovih znanstvenih problemov. Šele v zad-njem času se množijo znamenja in pozivi, ki opozarjajo, da je takšen po-gled preveč enostranski, da postaja zavora znanstvenemu napredku in da bo glede na to treba razvijati tudi sintetične vede oziroma vsaj gojiti takš-no spoznavnost.

Geografija se glede na vsa ta izhodišča srečuje z nekaterimi zelo hu-dimi dilemami. Njen položaj v sodobni klasifikaciji znanosti je nejasen, da ne rečemo celo sporen. Njen predmet — pokrajina (zemeljsko površje) — je glede določenih pojavov ali delov tega površja že dolgo časa tudi predmet nekaterih analitičnih ved (biologije, geologije, meteorologije, so-ciologije, ekonomije itd.) ki so bile doslej v proučevanju dokaj uspešne. Zdi se, kot da geografija izgublja tla pod nogami, da postaja odvečna, ali pa da postaja nekakšna bolj ali manj spretna kompilacija teh ved, oziroma, kot nekateri posmehljivo menijo, nekakšna nadgradnja znanosti brez prave podlage. Dogaja se ji nekako tako kot splošnemu zdravniku, ki zna vse in nič in ki ga vsak specialist zasenči, čeprav vsi ti veliki strokovnja-ki vidijo le podrobnosti, bolnika kot živo in delujoče bitje pa bolj malo.

V teh dilemah, ki nedvomno pestijo vsakega geografa (odkar je geo-grafija prenehala biti deskriptivna veda in je spremenila svojo znanstveno nprav), vidimo predvsem naslednje oporne točke, ki govorijo njej v prid.

- a) Nobena druga veda ne proučuje na celovit način pokrajine, ki je kompleksen pojav, sestavljena iz različ-nih pojavov, ki so povezani, odvisni in součinkujoči med seboj. Razlo-žimo jo lahko edinole na sintetski način. Če tega ne bo opravljala geografija, bo to morala prevzeti neka druga, že obstoječa ali povsem nova veda.
- b) Pokrajina ni le nujen temelj obstojnosti človeške družbe, temveč postaja z družbenim razvojem čedalje bolj tudi pogoj njenega napredka. Pri tem ne mislimo zgolj na naravne vire, ampak tudi na različnost in prostornost pokrajine, ki se jih pogosto vse premalo zavedamo in jih ne znamo pravilno vrednotiti.
- c) S poseganjem človeka v razmere v pokrajini in v tej zvezi z njenim preoblikovanjem, ki postaja z družbenim razvojem čedalje širše in in-tenzivnejše, družba proži številne procese in spreminja dosedanje razmere oziroma ravnovesje v pokrajini. Za razumevanje in razlago tovrstnih pojavov je nuj-no potrebno poznavanje geografije.
- č) Geografija je še vedno edina veda, ki nas informira o sodob-nem svetu in njegovih pokrajinskih enotah. Ta prasta-ra vloga geografije ne izginja. Z razvojem in napredkom človeške druž-

- be postaja še bolj nujna, saj je osnova za humane in razumevajoče odnose med ljudmi, narodi, deželami ter družbenimi in političnimi sistemi.
- d) Razvoj znanosti bo prav gotovo v prihodnosti terjal, da se v večji meri razvijejo poleg analitičnih ved tudi sintetske. Če bomo ob tem razvoju znali razvijati nove in svojstvene metode, drugačne od dosedanjih analitičnih, bo geografija uspešnejša in si ne bo morala kar naprej sposojati določeno znanje pri drugih vedah.

III.

Sodimo, da bi edinole razvijanje njej lastnega spoznavnega načina in ustreznih metod osamosvojilo geografijo in jo odtegnilo od analitičnega zgledovanja, ki ji je doslej prinašalo veliko težav. Odpadla bo nesrečna razdvojenost na občo in regionalno geografijo, ki se v geografski zgradbi vleče od Vareniusa dalje. Ne bo več potreb, da bi definirali geografijo kot »sistem geografskih ved« (8), to je kot združbo bolj ali manj prisiljeno povezanih analitičnih ved, ki jih družijo le to, da raziskujejo določene pojave v pokrajini, sicer pa so po svojem značaju bližja geologiji, kvartarologiji, hidrologiji, sociologiji ali politični ekonomiji, kot pa drugim geografskim vedam. Odpadlo bo tudi zavestno ali prehitro zanikanje regionalne geografije (8). Geografom se kompleksnega pogleda na pokrajino, ki je eden od njihovih največjih prednosti v primerjavi z drugimi vedami, ne bi bilo treba več sramovati in se jim ne bi bilo treba zatekati pod okrilje bolj »eminentnih ved«. V zadnjih letih je izšla vrsta del, ki se zavzemajo za takšno geografijo. Med njimi naj omenim predvsem Haggettovo knjigo »A Geography — Modern Synthesis«. V njej se ta znani angloameriški znanstvenik zavzema za drugačno notranjo zgradbo geografije namesto dosedanje toge delitve na občo in regionalno geografijo. Kot primer takšne »integrirane geografije« navaja člene geografije na prostorske, ekološke ter regionalno-kompleksne analize (9).

Seveda se ob tem zastavlja vprašanje, kako naj geograf zmore tako obsežno znanstveno snov, da bi hkrati obvladoval celotno občo in regionalno geografijo, da bi zmož raziskovati geomorfologijo in socialno geografijo ali pedogeografijo in geografijo Severne Amerike, ko pa so za kaj takega potrebne cele znanstvene panoge. Ta dilema zlasti plaši slušatelje geografije, pa tudi v drugih geografskih krogih vzbuja pogoste razprave. Menimo, da je dilema v zgornjem smislu odveč. Povsem razumljivo je, da geograf ni nekakšen polihistor, ki zna takorekoč vse. Kot v drugih vedah, velja tako tudi za geografa, da se mora specializirati na določeno tematiko ali problematiko, oziroma se prilagoditi potrebam svojega poklica. Vendar mora pri tem vedno izhajati iz predmeta geografije, mora uporabljati geografsko znanstveno metodologijo in mora ohraniti geografiji svojstveni kompleksni ali sintetski pregled. Če se bo ob tem izkazalo, da je naloga pretrd oreh, bo pač pritegnil druge geografe (specialiste) in bodo tako zmogli delo v skupini. Teamsko delo je postalo v sodobnosti značilno in nujno za vrsto ved, ne vemo, zakaj ga ne bi smeli gojiti tudi v geografiji. Bistveno je, da pri tem ne zapustimo idejnih osnov sodobne

geografije, da se ne oddaljimo od našega predmeta — pokrajine in da ne zanemarimo geografiji lastnega kompleksnega obravnavanja. Ali bomo pri tem raziskovali kak fizični pojav (npr. hidrološke razmere kakega porečja, ali učinke burje itd.) ali kak družbeni pojav (socialno zgradbo mesta, kmetijske sisteme) ali regionalno enoto (pokrajino, državo), ni bistveno. V vsakem primeru bomo skušali osvetliti vse tiste bistvene dejavnike, ki vplivajo na dani pojav v pokrajini ali ustvarajo določen regionalni pojav (problem) ali oblikujejo dano pokrajino.

V tako pojmovani geografiji bi odpadla dosedanja razdvojenost na občo in regionalno, pa tudi na fizično in družbeno geografijo. Delitev bi pomenila le različne znanstveno raziskovalne pristope oziroma vidike, ne pa različne geografske vede. V primeru obče geografije bi izhajali iz posameznega pojava ali skupine pojavov in bi razsvetlili vse vzroke in dejavnike, ki jih pogojujejo, ter posledice, ki jih pojav ustvarja v pokrajini. V primeru regionalne geografije pa bi skušali hkrati prikazati vse vzroke in dejavnike ter njihove učinke v dani pokrajini — regiji. Vsekakor bi bilo treba že ob samem raziskovanju v čim večji meri upoštevati oba vidika, ki pomenita pravzaprav dialektično nasprotje, ne pa nekaj povsem različnega. Tako npr. bi ob obravnavanju občegeografskih problemov nujno morali upoštevati tudi njihovo regionalno razširjenost, iskali bi analogije v drugih regijah in bi izhajali v začetku raziskave iz regionalne danosti, ne pa zgolj iz problemov, ki jih obdelujemo. Po drugi strani pa nikakor ni nujno, da bi v regionalni geografiji za vsako ceno težili za nekakšno leksikografsko celovitostjo in shematičnostjo. Pravzaprav bi bila lahko tudi regionalna geografija usmerjena enkrat v ta in drugič v kak drugi vidik, kot je npr. Ilešičeva »Gospodarska in politični geografija sveta« (10).

Razmišljanja o obči in regionalni geografiji bi lahko razvili še dalje. Tako bi obča geografija lahko dobila značaj geografske dedukcije (razlaga od občega h konkretnemu), regionalna geografija pa vlogo geografske indukcije (od posebnega k občemu). V geografiji smo se vse preveč držali zgolj induktivnega (ideografska metoda), in zanemarjali deduktivni način (nomotetična metoda). Prav bi bilo, ko bi razvijali oba načina, ki tvorita dialektično celoto.

V razvoju geografije so bila obdobja, ko je bila v ospredju obča geografija, in zopet, ko se je posvečalo več pozornosti regionalni geografiji. V zadnjem času je regionalna geografija zaostala in bolj ali manj obtičala v pogledih in metodah, ki so se izoblikovala ob njenem višku v dvajsetih in tridesetih letih. Razvoj obče geografije — le-ta je v povojnem času dosegla velik napredek — terja, da nove poglede in metode uveljavimo tudi v regionalni geografiji, sicer se bodo ponovile razmere, kakršne so bile konec 19. stol., ko je Vidal de la Blache sprožil pobudo za razvoj regionalne geografije zaradi anomalij v obči geografiji. Potrebe po ustreznem napredku regionalne geografije pa hkrati pomenijo, da je ta vidik geografske vede potreben tudi krepke idejne in metodične prenove. S tem nikakor

nočemo trditi, da je regionalna geografija nepotrebna ali da je preživeta. Nasprotno, njena »klasična oblika« bo še dalje nenadomestljiva pri informiranju in v določeni meri bo nepogrešljiva tudi v šoli (npr. domoznanstvo).

Kompleksni ali sintetični pristop v geografiji bi nedvomno zmanjšal tudi pogosto do nesmisla pretiravane razlike med fizično in družbeno geografijo. Pri tem ni pomembno, ali so te razlike nastale zaradi obstoječe klasifikacije znanosti (10), ki še dalje, navkljub vsem spoznanjem o povezanosti človeštva in narave vztrajno loči naravoslovne in družboslovne vede, ali pa je to rezultat zapiranja v lasten ozek svet. Res je dostikrat težko vzpostaviti mostove med obema področjema, ker je dosedANJI znanstveni razvoj tekkel dokaj diskordantno. V ilustracijo naj navedemo samo dva primera. V fizični geografiji se je dajalo veliko več pozornosti genezi pojavov, kot pa njihovi funkciji, vplivu in učinkovanju; za družbenogeografska premostrivanja so bila takšna dognanja manj pomembna ali docela obrobna. V družbeni geografiji se je nemalokrat oziralo zgolj na socialne činitelje; pozabljalo se je da ljudje, kot družbeno organizirana skupnost vendarle žive v nekem naravnem okolju in so odvisni od naravnih virov in naravnih možnosti. Iz geografskega materializma smo tako povsem zašli v nasprotno skrajnost, v socialni determinizem.

Z zadnjimi razmišljanji smo se dotaknili že naslednjega in za geografijo zelo pomembnega vprašanja: njene nazorske in idejne opredelitve. Tudi v geografiji so se odražali bolj ali manj različni miselni in idejni tokovi, ki so spremljali ali so se porajali v filozofiji XIX. in XX. stoletja. Morda so za razliko od drugih ved vzbujali manj ekstremnih odzivov, vendar pa so pogostoma dobili nekoliko svojstveno — geografsko — obeležje (npr. environmentalizem). Vzrok, da so bili ti odmevi ublaženi, vidimo v tem, da geografi niso mogli mimo svojega predmeta — pokrajine. Tu pa so vse miselne in idejne spekulacije nujno morale doživeti empirično preizkušnjo, in so zato kaj kmalu onemogle. Vztrajale so lahko le kot izrazito pragmatične trditve, kar pa je slej ko prej pomenilo, da smo imeli opravka z znanstveno potvorbo v korist nekega vladajočega razreda, družbene skupine ali države. Zaradi navezanosti na objekt raziskovanja je v geografiji, oziroma med geografii, v pretežni večini prevladoval materialistični nazor. Sprva so bile to oblike mehaničnega ali »stihijskega« materializma (11), pozneje pa so ti materialistični nazori evoluirali preko posibilizma in environmentalizma v dialektični materializem. Idealistični nazori se v geografiji v večjem niso uveljavili, kolikor pa so se, so vnašali v vedo marsikatero zmoto ali so celo prožili dvome o njenem smislu in zmožnostih (hegeljanstvo, neokantovstvo ali v novejšem času npr. fenomenologija). Še največ je bilo pozitivizma, vendar bolj v načinu podajanja snovi, kot pa v pravem nazorskem smislu. Materialistični pogledi so bili sprva močno poenostavljeni in so prav pogosto zahajali v geografski determinizem. Glede na to so jih kasneje ostro kritizirali in zavračali, toda v principu niso bili tako škodljivi, saj so ohranjali celovit pogled na svet in niso razdvajali geografije, kot je to npr. povzročal geografski indeterminizem ali geografski nihilizem. Vsem tem starejšim nazorom se je tudi poznalo, da

se je dialektika razmeroma zgodaj uveljavila v naravoslovju, v družboslovju pa precej kasneje. Zato tudi ni presenetljivo, da historični materializem še vedno ni povsem prodril v geografijo, čeprav se številni geografi sklicujejo na dialektični materializem kot svoj osnovni nazor.

V razliko od drugih ved so v geografiji sprejemali dialektični materializem brez večjih odporov, z izjemo izrazito idealističnih ali geografskih pragmatičnih krogov. Razlog za to vidimo predvsem v dejstvu, da je dialektični materializem kot nazor vsestransko ustrezal ciljem in bistvu geografije. Izredno smiselna združitev materialističnega svetovnega nazora z dialektičnim obravnavanjem spreminjanja materialne stvarnosti je bila kot nalašč za geografsko interpretacijo.

Za ilustracijo te misli bomo v naslednjem prav na kratko opozorili na dialektične zakone in njihovo uporabnost v geografiji. Prvi med temi zakoni pravi, da so vsi pojavi med seboj povezani in odvisni. To pa je takorekoč osnovno izhodišče sodobne geografije pri njenih naporih spoznati in razložiti pokrajino. Od geografa lahko upravičeno pričakujemo, da bo na podlagi tega zakona proučeval pojave vzročno, upošteval obojestransko učinkovanje in da bo v množici teh zvez znal razlikovati dominantne in podrejene pojave, povezave in učinke ter glede na to tudi zakone. Drugi dialektični zakon je prav tako izrednega pomena za geografijo. Pravi, da se materija, ki sicer nastopa v različnih oblikah kot fizični, biološki ali družbeni pojavi, neprenehno spreminja. Zakon navaja geografe k temu, da proučujejo pojave v pokrajini razvojno in da upoštevajo vsakokratno vlogo posameznega pojava ali skupine pojavov glede na prostor in čas (funkcionalnost). Edino s takšnim razvojnim in funkcionalnim spoznavanjem lahko pravilno razložimo stalni krožni tok spreminjanja materije, ki je tako značilen in pomemben za vse dogajanje na zemeljskem površju (geografski proces).

Tretji in četrti dialektični zakon govorita o tem, kako se spreminja materija, oziroma, kje so gibalna njenega nenehnega spreminjanja. Oba zakona sta revolucionarna po svoji vsebini, saj nam omogočata, da razložimo prastaro vprašanje, kako in zakaj se svet spreminja. Treba je priznati, da smo v geografiji doslej veliko več pozornosti posvečali prvima dvema zakonom, kakor pa slednjima. Menimo, da je vzrok za to treba iskati v še vedno nedovoljnem poznavanju pojavnih zvez in njihovih medsebojnih součinkovanjih, kakor tudi v še ne dovolj raziskanih osnovnih gibalnih naravnega in družbenega razvoja. Ko bo geografija znala uspešneje razkrivati zveze med pojavi, ki oblikujejo pokrajino, ter jih bo uspela tudi vrednotiti, bomo nedvomno lažje razbrali, kdaj je splet okoliščin (vzrokov, drugih pojavov) dosegel tisto stopnjo, da je povzročil skokovito spremembo pojavov v eno ali drugo stanje (npr. »izbruh« monsun, učinki industrializacije v pokrajini in v prebivalstvu). Prav tako bomo tudi lažje spoznali zapleteni boj notranjih nasprotij, lastnih vsakemu pojavu, ki neprenehno prožijo spreminjanje pojavov. Spoznavanje in vrednotenje teh sil in poteka dogodkov bo izrednega pomena za človeško družbo, ki s svojim napredkom čedalje temeljiteje posega v celotni sklop okolja in ne zadeva več samo posameznih pojavov, kot je to bilo na nižjih razvojnih

stopnjah. V tem vidimo naraščajoči pomen geografije kot sintetske vede o pokrajini. Resda bodo vsa ta njena odkritja in spoznanja le drobne in skromne relativne resnice, toda to je pot, ki jo je opravila vsa človeška znanost v svojih stremljenjih, spoznati in objektivno razložiti svet in njegove sestavine.

V.

Iz teh vsebinskih okvirjev in idejnih osnov izhajajo tudi možnosti za uporabo geografije oziroma geografov v družbenem življenju in možnosti za njihovo poklicno udejstvovanje. Sprva je bila ta vloga omejena predvsem na informiranje o pojmi, dogajanjih ali celo zgolj o inventarju različnih naravnih in družbenih pojavov v pokrajini. Podobnega značaja, vendar dokaj bolj poglobljena je bila pedagoška funkcija geografije. Ti dve prastari funkciji geografija nikoli ni izgubila in ju verjetno tudi nikoli ne bo. Še več, v sodobnosti se je njena informativna vloga znatno razširila še na nekatera druga področja. Uspešno se je vključila v turistično dejavnost (informacije, vodenje izletov in turističnih poslovalnic), statistično službo in v različne informativne sisteme, ki nudijo na urejen način različne podatke o pokrajini, ter v novinarstvo. Znatno se je okrepilo tudi njeno tretje informativno področje, geografsko publiciranje, pri čemer imamo v mislih poleg že tradicionalnih geografskih publikacij, kot so geografski priročniki, leksikoni in atlasi, zlasti radio, televizijo in filme.

V šoli je geografija postopoma svoj tradicionalni delokrog (poučevanje o geografskih pojmi in pojavih v osnovni in srednji šoli), razširila na vlogo strokovnega predmeta v nekaterih usmerjenih šolah. Izrivanje geografije s tega tradicionalnega področja, ki smo mu v zadnjih letih priča v marsikateri deželi in tudi pri nas, je običajno splet različnih okoliščin. Pogosto gre za občo redukcijo vseh dosedanjih predmetov zaradi potrebe po uvajanju novih znanj. Uveljavljajo se težnje po izrazitejšem poklicnem in manj po občem izobraževanju. Nekatere vede ostajajo predolgo pri tradicionalnem obravnavanju in premalo slede znanstvenemu napredku ter družbenim potrebam. Takšno reduciranje geografije je v nasprotju s številnimi priporočili mednarodnih organizacij (UNESCO), ki priporočajo pouk geografije kot najbolj primerne sredstva za mednarodno spoznavanje in sporazumevanje, kar je v sodobnem svetu čedalje potrebnejše. Menimo tudi, da je pouk geografije v jugoslovanskih razmerah iz še dveh posebnih razlogov nujen: zaradi velike družbene heterogenosti naše domovine in zaradi naših teženj, da bi ohranili neodvisnost in neuvrščенost. Dejstvo, da geografiji ta posebna vloga v šoli ni bila priznana, nas opozarja, da bi se morali lotiti poglobljenih analiz, pri katerih bi morali v prvi vrsti sodelovati številni učitelji geografije in v katerih bi temeljito pretehtali, kje so razlogi za takšno obravnavanje geografije. Vzroki prav gotovo niso samo zunanji.

Ob razmišljanjih o informativni vlogi geografije naj opozorimo še na eno dejavnost, v kateri se udejstvuje zlasti na zahodu, čedalje več geografov. Gre za različne zavode ali podjetja, ki zbirajo in nudijo najrazličnejše

informacije o tujih deželah, zlasti o deželah v razvoju, kar je velikega pomena za gospodarstvo, ki se skuša uveljaviti na teh manj znanih tržiščih. Takih institucij žal pri nas skorajda ne poznamo, ali pa so še v začetkih, čeprav nas vrsta okoliščin navaja k čim tesnejšim stikom z manj razvitimi deželami Afrike, Azije ali Latinske Amerike.

Drugo pomembno torišče geografije se je uveljavilo šele v zadnjih desetletjih. V mislih imamo raziskovalno geografijo, ki se vključuje kot temeljna ali sodelujoča dejavnost v različne raziskave pokrajin ali pokrajinskih problemov. Te raziskave so lahko same po sebi prispevek k poznavanju regionalnih razmer (regionalnogeografske raziskave), gospodarskega razvoja (ekonomskogeografske ali naselbinsko-geografske raziskave) ali k reševanju določenih problemov (npr. oskrba z vodo, obmejni problemi). Lahko pa so sestavina obsežnejših večstranskih proučitev, ki služijo različnim javnim dejavnostim pri urejanju zamotanih problemov ali prostorskega planiranja ali nekaterih posebnih »prostorskih« problemov. Geografi nastopajo v teh dejavnostih kot nekakšni »prostorski inženirji«, katerih naloga ni samo, da raziščejo zgolj določeni pokrajinski pojav, ampak predvsem, da osvetle vse pokrajinske okoliščine in njihove vzroke, ki pogojujejo oziroma ustvarjajo določene razmere v pokrajini (12).

V tej raziskovalni geografiji, ki bi jo lahko tudi poimenovali »inženirska geografija«, se zaposluje čedalje več geografov, kar ne preseneča. Pravzaprav se geograf v takšnih dejavnostih kar najbolj ustvarjalno približa osnovnim ciljem geografske vede. Pri tem ni pomembno, ali je samostojen ali vključen v skupino različnih strokovnjakov. Dejstvo je, da mora običajno reševati naloge na kompleksen način in z uporabo geografskih metod, spoznanja in izhodišč, vendar ob ustrezni aplikaciji svojih dognanj. Resda se mora pogostoma prilagoditi drugim vedam ali točneje rečeno dejavnosti, ki jo opravlja, vendar to več ali manj velja tudi za druge strokovnjake. Njegova osnovna izobrazba dostikrat ni najbolj ustrezna. Potreboval bi več znanja iz kvantitativnih in statističnih metod, matematike, nekaj več sociologije in zlasti politične ekonomije, dobrega poznavanja regionalne geografije domače dežele in občasno še nekaterih bolj specialnih predmetov (npr. kemije in fizike, meteorologije ali hidrologije). Vendar velja ta ugotovitev v enaki meri tudi za druge izšolane strokovnjake, ki sodelujejo z njim pri razreševanju posameznih nalog. Nemogoče je, da bi univerzitetni študij dokončno oblikoval strokovnjaka. Na tako omejenem tržišču, kot je slovensko, pa tudi jugoslovansko, bi bilo šolanje ozkih strokovnjakov povsem negospodarno, da ne rečemo nesmiselno. Kaj takega pride v poštev le v državah z zelo obsežnim trgom. Zato so občasne pritožbe slušateljev ali mladih strokovnjakov, da jih visoka šola ni dovolj usposobila za bodoči poklic, izraz nepoznavanja dejanskih razmer in neupoštevanja možnosti in zahtev, ki jih prinaša življenje in današnji hitri družbeni razvoj in pri katerem ni mogoče računati, da bomo vse življenje opravljali isti poklic v enakih okoliščinah.

Glede na dosedanje skušnje se je pri nas raziskovalna geografija najbolj uveljavila v družbenem in zlasti prostorskem planiranju, v regional-

nih analizah, v proučevanju turizma in mest in pri nekaterih posebnih problemih, kot so proučevanje socialnogeografskih razmer in sprememb v okviru posameznih regij in območij (obmejnih ali zamejskih). Manj uspešna je bila v proučevanju problemov, ki so v zvezi z varstvom okolja, čeprav ji je ta tematika v marsikaterem pogledu izredno blizu. Res je škoda, da se ni uspela bolj uveljaviti, saj bi v nasprotju z analitskimi vedami opozarjala na večstranskost problematike in svetovala, kako jo uspešneje reševati, oziroma bi svarila pred morebitnimi posledicami pogosto zelo enostranskih posegov v okolje — »sistem zgodnjega opozarjanja« — (13).

VI.

Na koncu se želimo še na kratko ozreti na nekatere probleme geografije kot nacionalne vede. Pravzaprav bi s tem vidikom sploh morali začeti naša razmišljanja. O tej vlogi geografije smo sicer veliko slišali ob 50-letnici Geografskega društva Slovenije. Sliko dopolnjujejo sproti tudi nekatera poročila geografskega inštituta Antona Melika pri SAZU in geografskega inštituta univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani ter Inštituta za raziskovanje krasa SAZU v Postojni. Iz njih je mogoče razbrati marsikatero značilnost sedanjega razvoja geografske vede pri nas. Ugotovitve bi lahko strnili v naslednjem:

- Slovenska geografija doživlja ves čas po vojni močan vzpon, kar dokazuje veliko število opravljenih raziskav in publiciranih znanstvenih del. Število in sestav geografskih institucij sta se znatno okrepila. Izšolano je bilo veliko kvalitetnega raziskovalnega oziroma znanstvenega kadra. Vendar v zadnjih letih zapažamo določeno upočasnitev v razvoju. Zdi se, kot da je prišlo do nekakšnega premora, ki je lahko posledica, da so v delu večje raziskave, ali pa da je ustvarjalni vzpon iz različnih razlogov zastal, se razdrobil ali se celo usmeril na manj ustrezna področja.
- Ugotoviti je treba, da nam primanjkujejo večja sintetska dela. Edina izjema je nacionalni atlas Slovenije, ki napreduje zelo počasi in njegovo publiciranje je še zelo daleč. Obstajajo sicer nekatere večje skupinske in dobro organizirane raziskave, kot je proučevanje poplav in še pred tem kvartarnih sedimentov pri geografskem inštitutu Antona Melika, SAZU, ali proučevanje socialnogeografske preobrazbe Slovenije in njenih zamejskih in obmejnih predelov pri univerzitetnem geografskem inštitutu, ali kataster kraških pojavov pri Inštitutu za raziskovanje krasa, SAZU, toda le manjši del teh raziskav je bil sintetsko obdelan in publiciran ter le izjemoma so te raziskave, potem ko so bile opravljene, še dopolnjevali in novelirali. Predvsem pa pogrešamo novo geografijo Slovenije, ki bi se postavila ob stran NAS. Čas je, da bi pristopili k organiziranim pripravam za sestavo takšnega obsežnega dela, ki

* Nedavno tega je Geografski inštitut Antona Melika pri SAZU prijavil nalogo »Proučevanje regionalizacije Slovenije, njene metodologije in nomenklature kot strukturne osnove za regionalnogeografsko monografijo Slovenije«, katere nosilec je prof. dr. Svetozar Ilešić.

bo najbrže moralo biti skupinsko, dobro redigirano in v katerem bodo prišla do izraza bogata dognanja tridesetletnega povojnega razvoja geografije, pa hkrati tudi velika preobrazba naše ožje domovine v socialistični Jugoslaviji*

- Ni se mogoče ubraniti vtisa, da je geografsko delo v zadnjem času preveč razdrobljeno in da preveč prihajajo do izraza razna individualna hotenja. Samo po sebi to ne bi bilo narobe, če bi imeli na drugi strani nekatere večje in premišljene znanstvene projekte, ki jih pa žal skorajda ni. Vse prevečkrat se tudi ustavljamo pri sondnih raziskavah, ki jih potem ne razširimo na celotno Slovenijo, zaradi česar ostanejo ti znanstveni naporji nekakšen torzo.
- Ob splošnem znanstvenem napredku geografije pa ostaja čedalje bolj zapostavljeno področje »poljudnoznanstvena geografija«, ki je imela svoj čas veliko pomembnejšo vlogo v naši kulturni ustvarjalnosti. Tovrstna publicistika peša in s tem spodrezujemo korenine eni izmed najpomembnejših geografskih dejavnosti, ki bi lahko geografijo z enakim ali celo večjim učinkom kot »znanstvena geografija« uveljavljala v širši javnosti. Pri vsem tem so pogoji za tovrstno publiciranje ugodni in je tržišče zanje zelo dojemljivo.
- Zaradi umikanja »starejše generacije« je skoraj docela opešalo izdelovanje in publiciranje kart, ki je svoj čas pomenilo izredno pomembno geografsko udejstvovanje. Deloma so ta »izpad« nadomestili geodetski zavodi, deloma neslovenske založbe, kljub temu je ostala v naši dejavnosti velika vrzel, ki bi jo bilo treba čimprej zapolniti.
- Poseben problem je »pedagoška« ali »šolska geografija«, katere napredek bi bil nujen. Slediti bi moral znanstvenemu razvoju, reformnim gibanjem in se obenem organizacijsko prilagajati novim razmeram. Zal je med geografskimi pedagoškimi delavci, kljub stiski, v kateri smo, zelo malo odziva.

Po vsem tem sodeč bi lahko rekli, da smo v razvoju slovenske geografije dosegli neko raven, ko bo treba premisliti o prehojeni poti in načrtovati nove smernice njenemu nadaljnjemu delovanju.

VII.

Ob koncu teh razmišljanj o geografiji bi radi poudarili, da ni bil njihov namen, da bi bralcem pričarali optimistično podobo geografske prihodnosti. Nasprotno, dosežki, ki jih tu omenjamo, so bili plod trdega dela in so prinesli marsikatero razočaranje. Položaj geografije še zdaleč ni tako trden, kot to dokazujejo spremenjene razmere, v katerih se je znašla geografija v srednji šoli. Izpostavljena je ostri konkurenci drugih znanosti. V sodobnem, hitrem znanstvenem razvoju je vsak dosežek kmalu presežen in hitro izgubi veljavo. Tej neusmiljeni tekmi bomo kos edino z vztrajnim in temeljitim delom, z zavestnimi in premišljenimi odločitvami, z dobro pripravo v času šolanja (npr. premišljen izbor diplomskega dela ali seminarskih nalog) in s čedalje bolj nujnim podiplomskim izobraževanjem (magistratura, doktorat, udeležba na simpozijih). Organizirano do-

polnilno izobraževanje nam je pri tem lahko v veliko pomoč. Ni več mogoče računati s tem, da nam bo ob šolanju pridobljeno znanje zadoščalo za vse življenje. Težišče boja za napredek, večje blagostanje in nadaljnji razvoj se spreminja. Namesto krutega boja za socialni obstoj in osnovni življenjski standard se tekma prestavlja na področje znanja, večje intelektualne prodornosti in iznajdljivosti. Znanost postaja čedalje bolj poglavito gibalno družbenega napredka, kot to dokazujejo različne raziskave o tem, kaj je v poslednjih desetletjih največ doprineslo k povečanju družbenega proizvoda v najbolj razvitih deželah. Ob tem niso v ospredju zgolj tehniške in ekonomske vede, enako nepogrešljiva so dognanja temeljnih naravoslovnih in družboslovnih ved, ki pogosto odpirajo docela nova znanstvena, proizvodna in organizacijska območja. Čedalje bolj pa cenimo tudi različne »prostorske vede«, med katere se uvršča tudi geografija, saj so napake in škode, ki nastajajo v pokrajini, takšne narave in takšnega obsega, da jih ni mogoče zanemarjati.

V tej tekmi se bo geografija uspešno uveljavila, če bo napravila svoja dognanja uporabna tudi za življenje in jih bo znala povezati s konkretnimi družbenimi stremiljenji, potrebami in razvojem. Obenem bo ta navezava najboljša preveritev njenih znanstvenih dosežkov. Vendar pa naj ta zahteva ne pomeni, da bi se zaradi tega morali odpovedati teoretičnim raziskavam in prispevkom. Le-ti so prav tako nujni. Z njimi bomo naši vedi odpirali nove poglede ter ji začrtali drugačne izvirne zamisli. Naj nas ob tem ne moti, če ti teoretski prispevki ne bodo našli takojšnje uporabe. Po drugi strani pa lahko upravičeno terjamo od vsakega geografskega delavca, da skuša v čim večji meri preveriti svoja dognanja v empiriji, to pa je največkrat ravno »družbena overitev«. Menimo, da za geografijo, glede na njen značaj in njeno dosedanje usmeritev, to ne bo težko.

Bibliografija — Bibliography

1. S. Ilešič: Aplicirana geografija ali aplikacija geografije. Geografski vestnik, XXXV, 1963, str. 98
S. Ilešič: Za regionalno kompleksnost v geografski teoriji in praksi (Ob novi knjigi V. A. Anučina), Geografski vestnik, XLV, 1973, str. 91—99
S. Ilešič: Geografija na razpotjih, Geografski vestnik, XLVI, 1974, str. 3—8
2. J. Roglič: Geografski elementi i faktori, Zagreb 1958, str. 4
3. V. A. Anučin, D. J. Koleševskij: O edinstve geografii; v zborniku »Dialektičeskij materializm i voprosi estestvoznaniia, Moskva 1964, str. 371
4. Ad Hoc Committee on Geography: Report, Washington D. C., 1965, str. 1
5. P. George: Dictionnaire de la géographie, Paris, 1970
6. R. Hartshorne: Perspective on the Nature of the Geography, London 1959, str. 21
7. E. A. Ackerman: Geography as a Fundamental Research Discipline, Chicago, 1958
8. Kratkaja geografičeskaja enciklopedija, 1—4, Moskva 1961
9. P. Haggett: Geography, A Modern Synthesis, New York, London, 1973, str. 583
10. S. Ilešič: Gospodarska in politična geografija sveta, Ljubljana, 1960

11. V. A. Anučin, D. J. Koleševskij; o. c. str. 346
12. I. Vrišer: Nove meje geografije, Geografski vestnik, XLVII, 1975, str. 3—9
13. T. Patri, D. Streatfield, T. Igmire: Regionalno planiranje in sistem zgodnjega opozarjanja. Krajinsko planiranje, Ljubljana, 1972
- I. A. McHarg: Design with Nature, New York, 1971

REFLECTION ON GEOGRAPHY

(Summary)

Igor Vrišer

In his paper the author deals with the following questions:

- the essence and the object of geography;
- the position of geography in the general classification of sciences;
- the internal composition and the unity of geography;
- the influences and the reflections of different philosophical cognitive approaches to geography;
- the application of geography in the societal life, and
- the role of geography as a science of national importance.

He supports the concept of geography as a science that is bound to explain those phenomena and factors on the surface of the earth that are interrelated and that, in the functional interdependence, exercise an influence on the design of a given surface of the earth and on the distribution of phenomena and which jointly make up a vast interstructure system (including subsystems) of the surface of the earth. The sythetical and complex method of research that is required in such an approach when dealing with the subject of geography (or the surface of the earth, the landscape, the geographical environment, the geosphere), requires of geography to develop her own cognitive apparatus and appropriate techniques of research and not to rely on methods borrowed from other disciplines. It is expected that the complex approach in geography will eventually also transcend the traditional distinction between general and regional geography and between physical and human (social) geography. The author declares himself in favour of dialectical materialism in contemporary geography since it best suits the intensions of modern geography. The author mentions the three basic functions of geography: that of the information on concepts, phenomena and processes on the surface of the earth, that of the education in this sense, and that of research (engineering geography).

Finally, the author adds some reflections on the role of geography in Slovenia as a science of national significance.